

УДК 37.091.4МАКАРЕНКО

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2022.30.270677](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2022.30.270677)

АНДРІЙ ТКАЧЕНКО

ORCID ID: 0000-0003-4408-2653

ОЛЕНА ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО

ORCID ID 0000-0002-1414-2355

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЄКТНОЇ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА (АНАЛІЗ МАКАРЕНКІВСЬКОГО ДОСВІДУ)

Проаналізовано комплекс подій, пов'язаних з реалізацією однієї з найоригінальніших та перспективних педагогічних ініціатив Антона Макаренка – Трудового дитячого корпусу Харківського округу. Уважний аналіз усього комплексу наявних матеріалів дає підстави розглядати діяльність А. Макаренка щодо організації масового перевиховання підлітків як цінний досвід проєктної форми організації освітнього середовища в певних історичних умовах. Суттєвою обставиною педагогічного новаторства А. Макаренка було те, що обґрунтовуючи свою перспективну ідею, він не міг спиратися на вивчення досвіду подібних проєктів, оскільки ані історія вітчизняної педагогіки, ані сучасна йому освітня практика не пропонували відповідних аналогій. Крім того він уже на перших етапах діяльності фактично був позбавлений бажаної організаційної незалежності в реалізації головних пунктів свого задуму.

***Ключові слова:** проєктна форма організації освітнього середовища, управління освітніми проєктами, А. Макаренко, боротьба з дитячою безпритульністю, дитячі трудові колонії, Трудовий дитячий корпус Харківського округу*

Постановка проблеми. Збільшення масштабів та темпів поширення ідеології і технологій управління проєктами як потужного інноваційного чинника розвитку освіти визначає один із дослідницьких пріоритетів сучасної науки. Але треба зазначити, що у фокусі уваги вчених опиняються не лише іманентні закономірності проєктної діяльності як такої, але й її генетичні корені – тобто той надзвичайно багатий, різноманітний та інноваційний для свого часу досвід цілеспрямованого і системного формування освітнього середовища, який нам пропонує історія педагогіки. Прямі аналогії або прообрази нинішньої проєктної діяльності в освіті ми знаходимо на різних етапах історико-педагогічного процесу.

Цікавим прикладом управління освітнім проєктом в історичній ретроспективі є комплекс подій, пов'язаних з реалізацією однієї з найоригінальніших і в той же час перспективних педагогічних ініціатив Антона Макаренка – Трудового дитячого корпусу Харківського округу (ТДК). Ідея педагога полягала в максимальній оптимізації надзвичайно складного, суперечливого та фінансово обтяжливого процесу виховання безпритульних і кримінальних підлітків шляхом об'єднання багатьох відповідних установ в одну велику, озброєну найефективнішими виховними методиками та забезпечену висококваліфікованим педагогічним персоналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія ТДК ніколи не знаходилася серед центральних тем як українського, так і міжнародного макаренкознавства. Це можна пояснити принаймні декількома причинами. Серед створених і керованих А. Макаренком дитячих установ завжди творчими лабораторіями педагога

вважалися колонія імені М. Горького і комуна імені Дзержинського, досвід яких неодноразово відображений у художніх, публіцистичних і наукових формах; пропагувати ж інші пункти апробації своїх виховних ідей не давав підстав і сам Антон Семенович. Крім того, в обставинах тотальної радянської «канонізації» педагога цілком закономірною виглядає обережність багатьох вітчизняних дослідників щодо «неоднозначних» епізодів в його біографії – а саме такою постає перед нами суперечлива історія Трудового дитячого корпусу. Що ж стосується закордонних учених, то вони тривалий час знаходились в умовах інформаційного дефіциту і не мали змоги ані вивчити даний епізод педагогічного подвижництва А. Макаренка, ані сформулювати свою позицію щодо нього.

Перші відомості про роботу Макаренка по об'єднанню дитячих інтернатних установ Харківщини з'явилися на початку 50-х років минулого століття – це публікація у першому академічному виданні творів педагога трьох важливих документів: списку «типів і прототипів» до «Педагогічної поеми», листа А. Макаренка до Горького від 25 лютого 1928 р. і «Проекта організації Трудового дитячого корпусу Харківського округу». Потому згадки про ТДК потрапляють і до біографічної макаренкіани, це, передусім, дослідження Ю. Лукіна, Н. Морозової і М. Ніжинського. 1958 року у другому академічному виданні творів А. Макаренка публікується його лист від 4 травня 1927 р. до голови харківської комісії у справах неповнолітніх (і майбутньої дружини) Г. Салько з першою програмою створення Трудкорпусу. Через два роки побачили світ спогади двох безпосередніх працівників ТДК – відомої української письменниці, а тоді випускниці інституту народної освіти Оксани Іваненко і колишнього соратника Макаренка, агронома колонії імені М. Горького Миколи Фере. В 60-ті роки першим з біографів А. Макаренка, хто предметно звернув увагу на долю Трудкорпуса, зробивши це в контексті конфлікту Антона Семеновича з офіційною педагогікою, був Є. Балабанович. Тоді ж Л. Гордін і Є. Долгін оприлюднили (частково вперше) тематичну добірку листів педагога до М. Горького і Н. Остроменцької, чим значно поповнили джерельну базу для вивчення ТДК. За відсутністю фундаментальних досліджень протягом майже трьох десятиліть чи не єдиним конкретним фактом, що ілюстрував діяльність Макаренка в Трудкорпусі був захист ним звинуваченого у побитті вихованців підлеглого йому завкола О. Остапченка.

Нарешті, першу спробу систематичного викладу історії ТДК здійснив лише у 1976 р. А. Фролов, використовуючи при цьому листування А. Макаренка з М. Горьким і Г. Салько, спогади М. Фере, опубліковані і неопубліковані архівні матеріали.

Починаючи з 80-х років до наукового обігу залучається ціла низка нових архівних джерел, на аналізі яких здійснюються нові спроби ґрунтовного висвітлення діяльності Макаренка по створенню ТДК. Мова йде про роботи Л. Попової і М. Окси. Цікаві епістолярні матеріали щодо історії Трудкорпуса були виявлені у тій частині спадку А. Макаренка, яка за заповітом його дружини 30 років по її смерті залишалася зачиненою. За перші роки незалежності України можна назвати лише одну помітну працю, що торкається окремих аспектів вказаної теми, це книга С. Карпенчук і М. Окси «На зорі макаренкознавства».

Марбурзька лабораторія «Макаренко-Referat» теж не має окремого дослідження вказаної теми, хоча деякі з її видань оприлюднюють низку цікавих фактів і документів, пов'язаних з нею. Серед них особливо помітні збірки матеріалів: «Турбота, контроль, втручання», «У Харків чи Запоріжжя?», «Ваша ніжність – страшна сила» і «Полтавська трудова колонія ім. М. Горького». Низку маловідомих

фактів наводить також керівник лабораторії Г. Хілліг у книзі «Поблякли обличчя, забуті люди: 28 портретів “друзів” і “ворогів” А. С. Макаренка». Однак слід зазначити, що здобутки марбурзької лабораторії завдяки ідеологічній конфронтації протягом декількох десятиліть були майже недоступні радянським ученим і тому не могли суттєво впливати на вітчизняну традицію в дослідженні історії ТДК.

Нами також здійснювалися спроби системного вивчення даного макаренківського проєкту (Ткаченко, 2007; Ткаченко, 2011), але ці дослідження відбувалися поза парадигмою управління проєктами, і їх методологічною базою виступали суто історико-педагогічні підходи.

Метою даної розвідки є аналіз системних складових організації Трудового дитячого корпусу Харківського округу як інноваційного освітнього проєкту А. Макаренка.

Виклад основного матеріалу. В макаренкознавстві вважається, що першим документом, який засвідчив прагнення А. Макаренка розповсюдити напрацьований колективом Полтавської трудової колонії імені М. Горького успішний досвід перевиховання неповнолітніх правопорушників, є його лист до Головного управління соціального виховання НКО УСРР, датований 8 серпня 1925 р. (Hillig, 1985, с. 2-10).

Рівень деталізації змісту і тон цього доволі об'ємного документа свідчать про те, що перед нами результат великої аналітичної роботи, і навіть сам автор говорить, що шлях, який він пропонує Наркомосу, продиктовано його особистим досвідом та висновками із багатьох роздумів. Будучи залученим до справи виховання безпритульних ще, приблизно, з середини літа 1920 року, з призначенням на завідувача секції дитячих колоній підвідділу соціального виховання Полтавської губнар освіти, Макаренко долучився до великого обсягу відповідної інформації, а отримана у вересні того ж року посада завідувача Основного дитячого будинку для морально-дефективних дітей №7, дала змогу «із середини», на безпосередній практичній роботі, познайомитися з усією номенклатурою проблем цієї найважчої ланки вітчизняної освіти.

В загальних рисах ідея ентузіаста-завідувача колонією полягала в тому, що все перевиховання правопорушників для України чи принаймні для Харківської області максимально централізується і зосереджується в одній трудовій колонії, розташованій поблизу Харкова. Пояснюючи актуальність своєї пропозиції, А. Макаренко говорить: «реалізація цього проєкту допоможе вирішенню кризи, що спостерігається у справі боротьби з безпритульним та його правопорушеннями» (Hillig, 1985, с. 2, 6).

Обґрунтовуючи запропоновану концепцію масового перевиховання неповнолітніх, А. Макаренко спирається на кілька існуючих протиріч в організації цієї справи: надмірна розгалуженість і різноманітність спеціальних установ, неекономічне фінансування, невідповідність загальним напрямкам державного і економічного розвитку країни (Hillig, 1985, с. 3).

Модель і стратегію організації освітнього середовища А. Макаренко в своєму проєкті визначав наступним чином: на його думку, дрібні виховні підприємства повинні поступово відживати та замінюватися потужними вогнищами виховання, «капіталістично» організованими та заснованими на економії та точному витраченні особистих та матеріальних сил в умовах великого виробництва та складного комунального побуту. В даному випадку «капіталістичність» А. Макаренко розумів як форму великого сільськогосподарського або

промислового господарства з декількома тисячами дітей на декількох тисячах десятин землі. Але з часом така колонія повинна була б мати навіть комбінат декількох виробництв фабричного типу з метою надання можливостей для розвитку різноманітних здібностей вихованців (Hillig, 1985, с. 4, 6-7).

При цьому педагог пропонував поступовий і планомірний розвиток «молодого колективу»: організація в перші роки сільського господарства має стати економічним фундаментом для подальшого промислового становлення установи. Що стосується педагогічної спрямованості установи, то А. Макаренко обмежував функції останньої лише «санітарно-соціальною роботою», тобто перевихованням правопорушників. Найближчі ж педагогічні цілі він убачав у вихованні дисциплінованості, працездатності, чесності тощо (Hillig, 1985, с. 7-9).

Соціально-економічну форму майбутньої установи і тип управління в ній автор проекту повністю копіював із керованої ним Полтавської трудової колонії імені М. Горького: виробнича комуна з повним самоврядуванням і з найбільшою формальною рівністю становища вихователів і вихованців (Hillig, 1985, с. 8).

Що стосується такого критерію проектної діяльності, як **унікальність визначеної мети**, то треба зауважити, що хоча в країні в 20-ті роки минулого століття і існували великі виховні установи, такі, наприклад, як Одеське дитяче містечко імені III Інтернаціоналу або Охтирське дитяче містечко імені М. Скрипника, але, по-перше, їх дитячий контингент не перевищував декількох сотень, по-друге, вони не брали на себе функцію об'єднання всіх вихованців інтернатних установ свого регіону. А. Макаренко і сам зауважує, що ідея крупного виховного підприємства в суспільстві не нова, але починання в цій галузі не продумані до кінця і зовсім не витримані як починання педагогічні, крім того в них превалює господарство, а не педагогіка (Hillig, 1985, с. 4).

Треба відмітити, що усвідомлюючи, ймовірно, високу ступінь невизначеності фінансових параметрів свого проекту, Макаренко, тим не менш, поки що не наполягає на необхідності попередньої економічної оцінки. Це підтверджує його глибоку переконаність у безперечній корисності запропонованої інноваційної ідеї.

Вихідним пунктом реалізації проектного управління, як відомо, є **окреслення ресурсів проекту**. У сучасній літературі поняття «ресурси проекту» трактується достатньо широко – це все, що має проект у матеріально-технічному, кадровому, часовому, інформаційному та технологічному вимірах.

Як відомо, особливе місце в управлінській діяльності А. Макаренка завжди належало комплексу кадрових питань, і проект Трудового дитячого корпусу в цьому відношенні не стоїть окремо. В ньому передусім Антон Семенович наполягав на праві керівника установи запрошувати персонал, а також звільняти його до закінчення шестимісячного стажування без пояснення причин, праві педагогічної ради установи оцінювати роботу вихователів, ба більше – педагог навіть вимагав такої радикальної міри, як знищення системи твердих штатів. До самих же працівників колонії висувалися доволі специфічні вимоги: одним із найважливіших інститутів впливу на вихованців мав стати побут педагогічного персоналу, що досягалося більш глибоким проникненням життя вихователів у загальне життя комуни, скороченням приватногосподарських явищ у середовищі персоналу і «скороченням числа сімейних утворень вузькодомашнього типу» (Hillig, 1985, с. 8-10).

В своєму листі до Головоцвуху автор не конкретизує питання **бюджету свого проекту**, оскільки джерела, розмір і порядок фінансування цілком залежатиме від того, в яких обсягах і на якій базі здійснюватиметься об'єднання інтернатних

установ в разі прийняття запропонованого проекту Наркомосвітою. При цьому А. Макаренко розраховує на значне збільшення в даний момент матеріальних можливостей для розширення боротьби з безпритульністю в Наркомосвіті, Центральній комісії допомоги дітям та місцевих бюджетах (Hillig, 1985, с. 2-3).

Не маючи ще на увазі конкретних розрахунків, педагог, однак, обговорює одну принципову умову: має бути змінена модель фінансування колонії, тобто здійснений перехід від системи кошторисних асигнувань за параграфами та статтями, яка суперечить системі колективно-господарського виховання, на таку модель, коли всі асигновані суми повністю надходять в розпорядження органів самоврядування установи (Hillig, 1985, с. 10).

Примітно, що в тексті листа А. Макаренко не наводить одного суттєвого пункту, який є необхідним елементом обґрунтування сучасних проєктів – конкретних **формулювань основних показників проєкту, що характеризують його ефективність**. Він лише висловлює переконання, що запропонована ним колонія буде здатна стати одним із цікавих явищ у державі. Припускаємо, що педагог на цьому етапі ще сам не міг чітко окреслити всі можливі переваги і позитивні наслідки. Слід також зазначити, що виступивши зі своїм проєктом перед керівництвом української освіти, А. Макаренко, все ж вирішує оприлюднити його на представницькому професійному форумі – Першій всеукраїнській конференції дитячих містечок в Одесі. Виступаючи перед своїми колегами, А. Макаренко навіть значно збільшив масштаби попереднього варіанту проєкту, він запропонував ідею Всеукраїнської дитячої трудової армії, що мала б 7 корпусів, 21 дивізію та 63 полки по 1000 дітей у кожному (Макаренко, 1986, с. 27).

Першим документом, який можна охарактеризувати як спробу **укладання алгоритму дій**, є лист А. Макаренка до голови Харківської окружної комісії у справах неповнолітніх Галини Стахіївни Салько, датований 4 травня 1927 року. В ньому пропонуються наступні кроки: всі асигнування для колоній округу, виходячи із контрольної цифри на одну дитину, але без розділення по параграфах і статтях, з 1 жовтня 1927 року призначаються у розпорядження Макаренка і видаються колоніям місячними долями, а по одягу і опаленню – кварталними долями; йому також надається право встановлювати штати і оклади кожній колонії і їх центральному управлінню на місці по індивідуальних угодах; йому надається право запрошення і звільнення персоналу; вступає в силу заборона Наркомосвіті упродовж двох років інструктувати форму організації колоній і розподіл матеріальних даних (Хиллиг, Невская, 1994, с. 13).

Наведений алгоритм дій був значно розширений і конкретизований А. Макаренко приблизно два місяці потому у документі під назвою «Проєкт організації трудового дитячого корпусу Харківського округу». Тут ми знаходимо такі доповнення: кожна окрема установа трудкорпусу організується за системою колонії імені М. Горького; при начальнику трудкорпусу організується управління трудкорпусом, штатні одиниці якого відповідатимуть за окремі ділянки роботи; організується корпусна рада з членів управління трудкорпусом та секретарів ради командирів усіх колоній; із усіх установ виділяються три колонії спеціального призначення (первинна, що приймає дітей з вулиці або комісії у справах неповнолітніх, випускаюча і реформаторіум для примусового виховання); організується спеціальна житлова комуна для колишніх вихованців, що працюють на виробництві; створюється т.з. «дитяча міліція» для підбору безпритульних з вулиць, їх супроводження та нагляду за патронованими підлітками (Макаренко, 1983, с. 55-59).

Наступним доповненням до наведеного алгоритму дій можна вважати доповідь А.Макаренка «Про реорганізацію дитустанов Окрнаросвіти», зроблену ним на засіданні президії харківської окружної комісії допомоги дітям (ОКДД) 18 серпня 1927 року. Крім наведених у попередніх документах пунктів Антон Семенович тут пропонує всі виробничі майстерні окремих установ територіально об'єднати й розвинути до невеличких фабрик або заводів, також він планує надавати певну допомогу з боку колонії імені М.Горького найбільш занедбаним колоніям (Протоколи засіданій президиума окружної комісії допомоги дітям за 1927 г., 1927, арк. 157). Майже через місяць, 15 вересня, знов на засіданні президії ОКДД у доповіді «Проект організації Управління Дитустанов Харківської Округи» А.Макаренко конкретизує свої кадрові нововведення: призначення на посади завідувачів дитячих установ лише педагогів за освітою; перегляд всього існуючого педагогічного персоналу установ відповідно до таких критеріїв, як освіта, стаж тощо. До того ж Макаренко піднімає питання придбання бібліотек для кожної з колоній (Протоколи засіданій президиума окружної комісії допомоги дітям за 1927 г., 1927, арк. 184).

Перші практичні дії Макаренка щодо реалізації свого проекту припадають приблизно на початок липня 1927 року: він починає обслідувати інтернатні установи Харківського округу (Мандат и удостоверение, 1927). Нарешті 11 липня президія Харківського окрвиконкому ухвалює призначити А.Макаренка інспектором всієї окружної мережі дитячих будинків, колоній, містечок тощо (О работе детских домов, 1927, арк. 2), але, на жаль, інспектура народної освіти лише 5 серпня реалізує цю постанову (Окса, 1992, с. 65).

Треба підкреслити, що замість створення єдиного виховного центру, А.Макаренко фактично очолює 23 окремі інтернатні заклади Харківщини: 10 дитячих колоній, 4 дитячих містечка, 4 дитячих будинки, Окружний колектор-розподільник, Зміївський реформаторіум та 3 гуртожитки робітничих підлітків. Загальна чисельність педагогічного персоналу цих установ склала 514 чол., технічного – 409 чол. (Протоколы, оперативные планы, контрольные цифры, пояснительная записка к пятилетнему плану Наркомпроса по местному бюджету, арк. 82), кількість же вихованців сягнула 5910 чол. (Информации о деятельности окружной инспектуры народного образования, арк. 173 зв.).

Після свого офіційного призначення А.Макаренко розпочинає етап **організації виконання проектних заходів**, для чого готує проекти двох базових документів, що мають забезпечувати діяльність спеціально створеного окружною владою для реалізації його ідеї Управління дитколоніями Харківського округу (УДК): «Статут Управління дитячими шкільно-трудовами колоніями» (Макаренко, 1983, с. 60-63), «Положення про відпуск коштів на утримання установ Трудового дитячого корпусу» (О работе детских домов и детских садов, арк. 210-210 зв.) та, дещо пізніше, «Положення про дитячу міліцію м.Харкова» (Протоколы засіданій фінансово-бюджетной секции окружной плановой комиссии за 1927/28 год и материалы к ним, арк. 56). Однак незабаром відбулися події, які поставили під сумнів перспективи макаренківського проекту: уже 4 жовтня Окружний фінансовий відділ повідомляє окрвиконком, про те, що «проект Статуту Управління, по заяві т.Макаренко, скасовано Окрінспектурою Наросвіти й не підлягає так розгляду, як і затвердженню», що ж до «Положення про відпуск коштів на утримання установ Трудового дитячого корпусу», то в нього були внесені суттєві правки, які помітно позбавляли Управління його фінансової самостійності (О работе детских домов и детских садов, арк. 209). Проект дитячої

міліції, очевидно, також не був прийнятий адміністрацією Харківщини, оскільки в подальшому він більше в документах не фігурує, так само як і немає жодних свідчень про спроби організації такого незвичного дитячого органу.

Незважаючи на фактичне заперечення окружною владою по суті головних педагогічних і фінансових засад свого проєкту, А.Макаренко все ж не відмовляється від спроби його реалізації. У вересні 1927 року відбувається об'єднання дитячих інтернатних установ округу, серед яких триває масове поширення принципів елементів виховної системи Харківської трудової колонії імені М.Горького. До перших успіхів УДК можна віднести, наприклад, значне покращення стану Брусилівського дитмістечка та Будянської дитколонії (Протоколи окружної комісії товарищества допомоги дітям; Рапорт Н. Э. Фере о проверке Гиевской и Будянской трудовых колоний Харьковского округа. 5 декабря 1927 г., л. 3). В той же час важливо відзначити, що характерними адміністративними обставинами діяльності керованого А.Макаренко УДУ є несприяття його підприємницьким ініціативам та дріб'язковий бюрократичний контроль практично за всіма галузями роботи з боку окружних органів влади.

Через півроку після призначення А.Макаренка завідувачем УДУ, у середині лютого 1928 року, тобто задовго до того моменту, коли можна було хоча б попередньо оцінити продуктивність висунутих ініціатив, його зовсім несподівано було знято з посади за політико-ідеологічних причин, незабаром було ліквідоване і саме Управління (Ткаченко, 2007). Відтак запропонована А.Макаренко ідея масового перевиховання безпритульних, за незалежних від нього обставин, не тільки не встигла принести певні педагогічні успіхи, але й взагалі не мала можливості оформитися як повноцінний педагогічний проєкт.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Уважний аналіз усього комплексу наявних матеріалів дає підстави розглядати діяльність А.Макаренка щодо організації масового перевиховання підлітків як цінний досвід проєктної форми організації освітнього середовища в певних історичних умовах. Подібний висновок підтверджується змістом і характером таких дій А.Макаренка, як ретельний аналіз проблемної ситуації, обґрунтування актуальності проєкту, визначення моделі та стратегії його реалізації, окреслення ресурсів, формулювання основних показників проєкту, що характеризують його ефективність, укладання алгоритму дій, організація виконання проєктних заходів. Специфіка ж історичної доби, в якій працював видатний педагог, дозволяє сучасним дослідникам простежити деякі універсальні чинники реалізації освітніх проєктів.

Суттєвою обставиною педагогічного новаторства Макаренка було те, що обґрунтовуючи свою перспективну ідею, він не міг спиратися на вивчення досвіду подібних проєктів, оскільки ані історія вітчизняної педагогіки, ані сучасна йому освітня практика не пропонували відповідних аналогій. Крім того він уже на перших етапах діяльності фактично був позбавлений бажаної організаційної незалежності в реалізації головних пунктів свого задуму.

Загалом представлені факти окреслюють перспективу значного розширення наших уявлень про А.Макаренка-освітнього керівника, оскільки дають можливість оцінити його професійні характеристики з точки зору компетентнісних категорій проєктного менеджменту.

Список використаних джерел

Информации о деятельности окружной инспектуры народного образования. (Ф. Р-845, Оп. 3, Спр. 1795). Державний архів Харківської області. Харків.

- Макаренко, А. С. (1983). *Педагогические сочинения*. Т. 1. Москва: Педагогика.
- Макаренко, А. С. (1986). *Педагогические сочинения*. Т. 8. Москва: Педагогика.
- Мандат и удостоверение*. (1927). (Ф. 332, Оп. 4, Ед. хр. 367). Российский государственный архив литературы и искусства. Москва.
- О работе детских домов*. (1927). (Ф. Р-845, Оп. 3, Спр. 1016). Державний архів Харківської області. Харків.
- О работе детских домов и детских садов*. (Ф. Р-845, Оп. 3, Спр. 1778). Державний архів Харківської області. Харків.
- Окса, Н. Н. (1992). Архивные материалы о деятельности А.С. Макаренко по объединению детских интернатных учреждений Харьковского округа в 1926-1928 годах. В кн. *А. С. Макаренко сегодня: новые материалы, исследования, опыт* (с. 59-68). Нижний Новгород.
- Протоколы заседаний президиума окружной комиссии помощи детям за 1927 г.* (1927). (Ф. Р-917, Оп. 1, Спр. 43). Державний архів Харківської області. Харків.
- Протоколы заседаний финансово-бюджетной секции окружной плановой комиссии за 1927/28 год и материалы к ним*. (1927–1928). (Ф. Р-845, Оп. 3, Спр. 1391). Державний архів Харківської області. Харків.
- Протоколы окружной комиссии товарищества помощи детям*. (Ф. Р-917, Оп. 1, Спр. 79). Державний архів Харківської області. Харків.
- Протоколы, оперативные планы, контрольные цифры, пояснительная записка к пятилетнему плану Наркомпроса по местному бюджету*. (Ф. Р-858, Оп. 1, Спр. 16). Державний архів Харківської області. Харків.
- Рапорт Н. Э. Фере о проверке Гиевской и Будянской трудовых колоний Харьковского округа. 5 декабря 1927 г.* (1927). (Ф. 332, Оп. 4, Ед. хр. 371). Российский государственный архив литературы и искусства. Москва.
- Ткаченко, А. В. (2007). А. С. Макаренко : хроніка Трудового дитячого корпусу. *Витоки педагогічної майстерності*, 3, 255-265.
- Хиллиг Г., Невская С. С. (Сост.). (1994). *“Ты научила меня плакать...” (Переписка А. С. Макаренко с женой. 1927–1939)*. Т. 1. Москва: Витязь.
- Hillig G. (Ed.) (1985). *Nach Char'kov oder nach Zaporoz'e? Dokumentation zur Verlegung der Gor'kij-Kolonie von Poltava an einen anderen Ort („Eroberung von Kurjaž“)*. 1925–1926. Marburg.
- Ткаченко, А. В. (2011). Il “corpo d’armata infantile del lavoro”. Un progetto poco conosciuto del pedagogo Makarenko. *Slavia*, 1, 202-216.

References

- Hillig, G. (Ed.) (1985). *Nach Char'kov oder nach Zaporoz'e? Dokumentation zur Verlegung der Gor'kij-Kolonie von Poltava an einen anderen Ort („Eroberung von Kurjaž“)*. 1925–1926. Marburg.
- Hillig, G., & Nevskaya, S. S. (Comp.). (1994). *“Ty nauchila menya plakat'...” (Perepiska A. S. Makarenko s zhenoj. 1927–1939) [“You taught me to cry...” (Correspondence of A.S. Makarenko with his wife. 1927–1939)]* (Vol. 1). Moskva: Vityaz' [in Russian].
- Informatsii o deyatelnosti okružnoy inspekturyi narodnogo obrazovaniya [Information about the activities of the district inspectorate of public education]*. (F. R-845, Оп. 3, Спр. 1795, Ark. 173). Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Kharkiv [in Russian].
- Makarenko, A. S. (1983). *Pedagogicheskie sochineniya [Pedagogical essays]*. (Vol. 1). Moskva: Pedagogika [in Russian].

- Makarenko, A. S. (1986). *Pedagogicheskie sochineniya [Pedagogical essays]* (Vol. 8). Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Mandat i udostoverenie [Mandate and certificate]*. (1927). (F. 332, Op. 4, Ed. hr. 367). Rossiyskiy gosudarstvenniy arhiv literatury i iskusstva. Moskva [in Russian].
- O rabote detskykh domov [About the work of orphanages]*. (1927). (F. R-845, Op. 3, Spr. 1016, Ark. 2). Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Kharkiv [in Russian].
- O rabote detskih domov i detskih sadov [About the work of orphanages and kindergartens]*. (F. R-845, Op. 3, Spr. 1778, Ark. 173). Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Kharkiv [in Russian].
- Oksa, N. N. (1992). Arhivnye materialy o deyatelnosti A. S. Makarenko po ob"edineniyu detskih internatnykh uchrezhdenij Har'kovskogo okruga v 1926–1928 godah [Archival materials about the activities of A.S. Makarenko on the unification of children's boarding schools in the Kharkov district in 1926-1928]. In *A. S. Makarenko segodnya: novye materialy, issledovaniya, opit [A. S. Makarenko today: new materials, research, experience]* (pp. 59-68). N. Novgorod [in Russian].
- Protokolyi okruzhnoy komissii tovarishestva pomoschi detyam [Minutes of the district commission of the partnership for helping children]*. (F. R-917, Op. 1, Spr. 79). Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Kharkiv [in Russian].
- Protokolyi, operativnyie planyi, kontrolnyie tsifryi, poyasnitelnaya zapiska k pyatiletnemu planu Narkomprosa po mestnomu byudzhetu [Protocols, operational plans, control figures, explanatory note to the five-year plan of the People's Commissariat for Education on the local budget]*. (F. R-858, Op. 1, Spr. 16, Ark. 82). Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Kharkiv [in Russian].
- Protokolyi zasedaniy finansovo-byudzhethnoy sekti okruzhnoy planovoy komissii za 1927/28 god i materialy k nim [Minutes of the meetings of the financial and budget section of the district planning commission for the year 1927/28 and materials to them]*. (1927–1928). (F. R-845, Op. 3, Spr. 1391). Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Kharkiv [in Russian].
- Protokolyi zasedaniy prezidiuma okruzhnoy komissii pomoschi detyam za 1927 g. [Minutes of the meetings of the presidium of the district commission for helping children in 1927]*. (1927). (F. R-917, Op. 1, Spr. 43, Ark. 157, 184). Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Kharkiv [in Russian].
- Raport N. E. Fere o proverke Gievskoy i Budyanskoy trudovykh koloniy Harkovskogo okruga. 5 dekabrya 1927 g. [Report of N. E. Fere on checking the Giev and Budyansk labor colonies of the Kharkov district. December 5, 1927]*. (1927). (F. 332, Op. 4, Ed. hr. 371). Rossiyskiy gosudarstvenniy arhiv literatury i iskusstva. Moskva [in Russian].
- Tkachenko, A. V. (2007). A. S. Makarenko: khronika Trudovoho dytiachoho korpusu [A. S. Makarenko: Chronicle of the Children's Labor Corps]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 3, 255-265 [in Ukrainian].
- Tkačenko, A. V. (2011). Il "corpo d'armata infantile del lavoro". Un progetto poco conosciuto del pedagoga Makarenko. *Slavia*, 1, 202-216.

TKACHENKO A., ZHDANOVA-NEDILKO O.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

HISTORICAL-PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE PROJECT FORM OF THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT (ANALYSIS OF MAKARENKO'S EXPERIENCE)

The complex of events related to the implementation of one of the most original and promising pedagogical initiatives of Anton Makarenko - the Children's Labor Corps of the Kharkiv District is analyzed. A careful analysis of the entire complex of available materials gives reasons

to consider the activities of A. Makarenko regarding the organization of mass re-education of teenagers as a valuable experience of the project form of the organization of the educational environment in certain historical conditions. A similar conclusion is confirmed by the content and nature of A. Makarenko's actions, such as a thorough analysis of the problem situation, substantiation of the project's relevance, definition of the model and strategy for its implementation, outline of resources, formulation of the main indicators of the project characterizing its effectiveness, drawing up an algorithm of actions, organizing the implementation of project activities etc. A significant circumstance of A. Makarenko's pedagogical innovation was that, justifying his promising idea, he could not rely on the study of the experience of similar projects, since neither the history of domestic pedagogy nor modern educational practice offered him appropriate analogies. In addition, already at the first stages of activity, he was actually deprived of the desired organizational independence in the implementation of the main points of his plan.

Keywords: *project form of organization of educational environment, management of educational projects, fight against child homelessness, children's labor colonies, A.Makarenko, Working Child's corps in Kharkiv region*

Стаття надійшла до редакції 14.09.2022 р.